

Peri Istorias

Vol 10 (2021)

Περί Ιστορίας

ΙΟΝΙΟΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Περί Ιστορίας

10

ΚΕΡΚΥΡΑ 2021

Οι ενέργειες της Επιτροπής Εμβολιασμού του Ιατρικού Κολεγίου Κερκύρας για τη διάδοση του δαμαλισμού στα Επτάνησα, κατά τη διάρκεια της Επτανήσου Πολιτείας (1800-1807)

Μαρία Μάνδουλα

To cite this article:

Μάνδουλα Μ. (2022). Οι ενέργειες της Επιτροπής Εμβολιασμού του Ιατρικού Κολεγίου Κερκύρας για τη διάδοση του δαμαλισμού στα Επτάνησα, κατά τη διάρκεια της Επτανήσου Πολιτείας (1800-1807). *Peri Istorias*, 10, 421-444. Retrieved from <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ieim/article/view/30391>

ΟΙ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΕΜΒΟΛΙΑΣΜΟΥ
ΤΟΥ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΚΟΛΕΓΙΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΔΑΜΑΛΙΣΜΟΥ ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ
ΤΗΣ ΕΠΤΑΝΗΣΟΥ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ (1800-1807)

Εισαγωγή

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να παρουσιάσει τις ενέργειες της Επιτροπής Εμβολιασμού του Ιατρικού Κολεγίου Κερκύρας σχετικά με το εμβόλιο κατά της ευλογιάς, τον δαμαλισμό, και να αναδείξει τον σημαντικό ρόλο του Κολεγίου και των Επιτροπών του στα θέματα της προστασίας της δημόσιας υγείας την περίοδο 1800-1807, αλλά και την πρωτοπορία των Επτανήσων στην εφαρμογή του δαμαλισμού στον ελληνικό χώρο, μετά τη διάδοσή του στη Δύση. Σκοπός είναι επίσης να καταδείξει πως πίσω από αυτήν την πρωτοπορία σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι Επτανήσιοι γιατροί που είχαν σπουδάσει σε πανεπιστήμια της Δύσης και ερχόμενοι στην πατρίδα τους αγωνίζονταν να διαδώσουν και να εδραιώσουν τις σύγχρονες επιστημονικές απόψεις της εποχής.

Αφόρμηση για τα παραπάνω λαμβάνεται από δύο τεκμήρια που επισυνάπτονται σε έγγραφο του πρύτανη¹ Κερκύρας κόμη Διονυσίου Ρώμα προς τον γραμματέα του κράτους επί του Τμήματος Εσωτερικών. Πρόκειται για μία έκθεση που εστάλη από την Επιτροπή Εμβολιασμού προς το Ιατρικό Συμβούλιο του Ιατρικού Κολεγίου (Collegio Medico) στις 20 Μαΐου 1806, και έναν κατάλογο παιδιών που εμβολιάστηκαν με το εμβόλιο του δαμαλισμού. Ο κατάλογος δεν φέρει ημερομηνία, αλλά προφανώς συντάχθηκε μετά την έκθεση της Επιτροπής². Διαβιβάζοντας τα παραπάνω έγγραφα, ο πρύ-

---

1. Σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1803 ο πρύτανης ήταν ο επικεφαλής του Επαρχείου, δηλαδή ενός τριμελούς οργάνου, στο οποίο, μαζί με τις άλλες επιχώριες Αρχές, είχε ανατεθεί η ιδιαίτερη διοίκηση κάθε νησιού. Βλ. Αλίχη Δ. Νικηφόρου (επιμ.), *Συνταγματικά Κείμενα Ιονίων Νήσων*, Αθήνα 2008, σ. 450-451.

2. Τα έγγραφα προέρχονται από τα ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Κερκύρας, Επτανήσος Πολιτεία, φάκ. 273, δεσμός 4, έγγραφο υπ. αριθ. 58, 14.7.1806, στο οποίο επισυνάπτονται η έκθεση της Επιτροπής και ο κατάλογος, τα οποία παρουσιάζουμε στο άρθρο μας και

τανης ενημερώνει τον γραμματέα των Εσωτερικών για το έργο της Επιτροπής και προτείνει την έκδοση του καταλόγου των εμβολιασμένων παιδιών.

Μεθοδολογικά, η εργασία κινείται γύρω από τρεις θεματολογικούς άξονες, οι οποίοι καθορίζουν και τη δομή της σε αντίστοιχα μέρη: α) φύση της ασθένειας (της ευλογιάς) και πορεία των επιδημιών της στα Επτάνησα, όπου πρωτοεμφανίστηκε από τον 16^ο αιώνα μέχρι και τον 19^ο αιώνα, β) τρόπος πρόληψης και αντιμετώπισής της, γ) υγειονομική πολιτική της Διοίκησης της Επτανήσου Πολιτείας σχετικά με τη δημόσια υγεία, αλλά και ο αγώνας των Επτανησίων γιατρών, που είχαν σπουδάσει στα πανεπιστήμια της Δύσης, για την εφαρμογή των σύγχρονων επιστημονικών μεθόδων στην πατρίδα τους.

Η ευλογιά, γνωστή και ως variola (από τη λατινική λέξη varus που σημαίνει σημάδι στο δέρμα), ήταν ένα λοιμώδες μεταδοτικό νόσημα³ και βασική αιτία θανάτου κυρίως του παιδικού πληθυσμού από τα πανάρχαια χρόνια. Πριν την εφεύρεση του εμβολίου, αποτελούσε ένα από τα πιο θανατηφόρα λοιμώδη νοσήματα στην ιστορία της ανθρωπότητας. Σε διάφορα ιατρικά βιβλία και μελέτες που εκδόθηκαν στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στα ελληνικά, γίνεται αναφορά σε ποσοστά θνητότητας από ευλογιά στον παιδικό πληθυσμό που κυμαίνονται από 10 έως και 50%⁴.

Σύμφωνα με σωζόμενες περιγραφές, «ένας γενικός φόβος εκατακυριεψε πανταχού, εις εκάστην της νόσου περίοδον, χωρίς να επινοηθεί από τας ιατρικάς σχολάς και τα πολυειδή συστήματα κανέν μέσον δραστήριον και ικανόν να εμποδίσει την καταστροφικήν της πρόοδον»⁵. Σύμφωνα με τα

εκδίδουμε στο παράρτημα (ο κατάλογος δημοσιεύεται για πρώτη φορά). Αυτά τα δύο έγγραφα εντοπίζονται και στο αρχείο του Υγειονομείου Κερκύρας. Βλ. ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Κερκύρας, Υγειονομείο, 2, φάκ. 211, έγγραφο χωρίς αριθμηση, 27.5.1806.

3. «Λοιμώδη» ή «μεταδοτικά» είναι τα νοσήματα που οφείλονται σε «λοιμογόνους» παράγοντες ή σε τοξικά τους προϊόντα. Αυτοί οι λοιμογόνοι παράγοντες μεταδίδονται στο άτομο που είναι ευπαθές, είτε άμεσα, δηλαδή από κάποιον άλλο μολυσμένο άτομο ή ζώο, είτε έμμεσα, δηλαδή μετά από μεσολάβηση κάποιου διαβιβαστή ή αντικειμένων από το άψυχο περιβάλλον. Βλ. Δημήτρης Τριχόπουλος, Βικτωρία Καλαποθάκη, Ελένη Πετρίδου, «Γενική επιδημιολογία και πρόληψη λοιμωδών νοσημάτων», *Προληπτική ιατρική και δημόσια υγεία*, Αθήνα 2000, σ. 221, 399, 430.

4. Δημήτρης Καραμπερόπουλος, «Η πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού κατά της ευλογιάς από τους Έλληνες ιατρούς Εμμ. Τιμόνη και Ιάκ. Πυλαρινό (αρχές 18ου αι.)», *Δελτίο Α΄ Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών* 53 (2006), σ. 347-348.

5. Άνθιμος Μαζαράκης, *Βιογραφία των ενδόξων ανδρών της νήσου Κεφαλληνίας*, συγγραφέισαι υπό Ανθίμου Μαζαράκη ιερέως και διδασκάλου του Φλαγγινιανού Φροντιστηρίου, Βενετία 1843, σ. 125.

κείμενα μεγάλων Αράβων γιατρών του 12^{ου} αιώνα, αλλά και παλαιότερων περιόδων, η νόσος μεταφέρθηκε αρχικά μέσω των Ινδιών, των αραβικών χωρών και της Αιγύπτου στην Ευρώπη. Κατά μια άλλη εκδοχή, το ρεύμα διάδοσης της επιδημίας ακολούθησε την από βορρά οδό διά μέσου του Καυκάσου⁶. Μετά από την Ευρώπη «η φρικώδης της ευλογίας ασθένεια»⁷ διαδόθηκε στην Αμερική και στον υπόλοιπο κόσμο.

Στον ελληνικό πληθυσμό, από το δεύτερο ήμισυ του 16^{ου} αιώνα θα κάνουν την εμφάνισή τους οι επιδημίες της ευλογιάς, αλλά γι' αυτές διαθέτουμε μόνο από τον 17^ο αιώνα πληροφορίες από μια ελληνική πηγή, το *Χρονικόν του Παπασυνοδινού*⁸, ο οποίος το 1623 έχασε την κόρη του από ευλογιά σε ηλικία τριών ετών. Οι δύο αρρώστιες, ευλογιά και πανώλη, πάντα συνυπήρχαν στην ελληνική χερσόνησο, όμως ο φόβος της πανώλης επισκίαζε όλες τις άλλες.

Σχετικά με τα Επτάνησα, που είναι το ειδικότερο αντικείμενο μελέτης του παρόντος άρθρου, η ευλογιά πρωτοεμφανίστηκε στη Ζάκυνθο τον 16^ο αιώνα και επανεμφανίστηκε εκεί το 1748⁹. Τον 18^ο αιώνα μαρτυρείται επίσης στην Κεφαλονιά (1764)¹⁰ και στην Κέρκυρα (1778). Για αυτήν την επιδημία στην Κέρκυρα γράφει ο έγκριτος νομικός Στυλιανός Βλασσόπουλος τα εξής: «Από το Υγειονομείο δεν αποκόμισα παρά κατάστιχα ενός μόνον χρόνου, δηλαδή από τον Σεπτέμβρη του 1778 ως το τέλος Αυγούστου του 1779, κι αυτά κάθε άλλο παρά χρήσιμα ως προς τους θανάτους, μια και το χρόνο εκείνο ήταν τρομερή η προσβολή του δυστυχημένου τούτου λαού από την ευλογιά, που έκαμε τη συνηθισμένη της πανωλεθρία, σε σημείο

6. Κ. Ν. Αλιβιζάτος, Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, «Το περί “ευλογιασμού” έργο του Έλληνα ιατρού του ΙΗ' αιώνα Ιακώβου Πυλαρινού», *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών* 27 (1952), σ. 288.

7. Μαζαράκης, *Βιογραφία*, σ. 123.

8. Την πρώτη αναφορά για την επιδημία ευλογιάς στον ελληνικό χώρο, και συγκεκριμένα στην Κρήτη, κάνει ο Κλων Στέφανος. Ο Παπασυνοδινός είναι μάλλον ο πρώτος που χρησιμοποιεί τον όρο ευλογιά και όχι ο πρώτος που αναφέρεται σε αυτήν. Βλ. Paolo Odorico, *Conseils et mémoires de Synadinos, prêtre de Serrès en Macédoine (XVIIe siècle)*, Paris – Athènes 1996, σ. 54-312· Κώστας Π. Κωστής, *Στον καιρό της Πανώλης. Εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου 14^{ης}-19^{ης} αιώνας*, Ηράκλειο 1995, σ. 78, 261, 347, 348.

9. Clon Stéphanos, *La Grèce au point de vue naturel, ethnologique, anthropologique, démographique et médical*, Paris 1884, σ. 515.

10. Angelo Zulatti, *Notizie degli innesti di vaiuolo fatti in Cefalonia, Venezia 1768*· Γεράσιμος Η. Πεντόγαλος, *Γιατροί και Ιατρική Κεφαλονιάς στα χρόνια των ξενικών κυρραρχιών (1500-1864)*, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 167.

ώστε το χρόνο εκείνο ο αριθμός των νεκρών να ξεπεράσει το διπλό εκείνου των γεννήσεων»¹¹.

Αλλά και όλο τον 19^ο αιώνα¹² η παρουσία της είναι συχνή στα Επτάνησα, λόγω της συχνής επικοινωνίας του ελληνικού πληθυσμού με μερικές πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και διότι οι κάτοικοι δύσκολα έκαναν το εμβόλιο κατά της ευλογιάς, όταν δεν υπήρχε η απειλή της επιδημίας. Η απομόνωση των ασθενών και ο εμβολιασμός είχαν ως αποτέλεσμα συχνά να τους σώζουν από μεγάλες δυστυχίες¹³.

Η αντίληψη ότι η πρόληψη αποτελεί την καλύτερη μέθοδο αντιμετώπισης της ευλογιάς, είναι γνωστή από την αρχαία Κίνα και την Ινδία, όπου εφαρμοζόταν «ευλογιασμός»¹⁴ με την εισαγωγή στη μύτη εφελκίδων από δερματικές βλάβες ασθενούς ή εισάγοντας λύμφη στον βραχίονα του ασθενούς με σκοπό να τον προφυλάξουν από τη μόλυνση¹⁵. Οι εμπειρικές μέθοδοι προφύλαξης και θεραπείας των νόσων διαδίδονταν στους λαούς που προσβάλλονταν γρήγορα, κυρίως μέσω των λαϊκών στρωμάτων. Έτσι ο «ευλογιασμός» έγινε γνωστός στον λαό και εφαρμοζόταν κατά το τέλος του 17^{ου} και τις αρχές του 18^{ου} αιώνα στην Κωνσταντινούπολη από γυναίκες, προερχόμενες κυρίως από τη Θεσσαλία¹⁶. Από τη Θεσσαλία η μέθοδος μεταφέρθηκε στη Θράκη και στη συνέχεια στην Κωνσταντινούπολη, όπου κατά το 1709 δύο Ελληνίδες διέδιδαν και εκτελούσαν το «κέντρωμα», για να μην επεκταθεί η ευλογιά¹⁷. Δύο Έλληνες επίσης γιατροί, ο Εμμανουήλ

11. Στυλιανός Βλασσόπουλος, «Στατιστικά και ιστορικά περί Κερκύρας ειδήσεις», *Κερκυραϊκά Χρονικά* 21 (1977), σ. 34.

12. Στην παρούσα εργασία γίνεται αναφορά μόνο μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, δηλαδή μέχρι το 1806, εποχή της Επτανήσου Πολιτείας.

13. Stéphanos, *La Grèce*, σ. 514.

14. Στον ευλογιασμό η τεχνητή ανοσοποίηση επιτυγχάνεται με ενοφθαλμισμό πύου, προερχόμενο από φλύκταινες ελαφρά πασχόντων από ευλογιά (variolation) ή ευρισκόμενων στο στάδιο της ανάρρωσης, σε υγιείς. Βλ. Αλιβιζάτος, Πουρναρόπουλος, «Το περί “ευλογιασμού” έργο», σ. 288. Με τον ευλογιασμό εξασφάλιζαν ανοσία στους περισσότερους εμβολιασμένους, η οποία διαρκούσε εφ’ όρου ζωής, εφ’ όσον ο εμβολιασμός ήταν επιτυχής. Βλ. Χρυσά Δημοπούλου, Κωνσταντίνος Τσιάμης, Μαρία Μάνδουλα-Κουσουνή, Έφη Πουλάκου-Ρεμπελάκου, Δημήτρης Ανωγιάτης-Pelé, «Αποικιοκρατία και ευλογιά στα Ιόνια Νησιά κατά τη “βρετανική προστασία”». Η περίπτωση του δαμαλισμού της Κέρκυρας (1852)», *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 31.1 (2014), σ. 87.

15. Μαρία Μάνδουλα-Κουσουνή, «Οδοιπορικό στην ιστορία των εμβολίων», *Ιατρικά Χρονικά Βορειοδυτικής Ελλάδος* 7.1 (2011), σ. 113.

16. Αλιβιζάτος, Πουρναρόπουλος, «Το περί “ευλογιασμού” έργο», σ. 287· Ugo Tucci, «Jacobo Pilarino pioniere dell’ innesto del vaiolo», *Θησαυρίσματα* 37 (2007), σ. 422.

17. Μαζαράκης, *Βιογραφία*, σ. 126.

Τιμόνης από τη Χίο και ο Ιάκωβος Πυλαρινός από την Κεφαλονιά¹⁸, ήταν αυτοί που έκαναν τις πρώτες επιστημονικές ανακοινώσεις για ανοσοποίηση, μέσω του ευλογιασμού¹⁹, και επηρέασαν με την εργασία τους τον προκληπτικικό αγώνα κατά της ευλογιάς σε όλη τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα²⁰. αυτοί οι δύο γιατροί υπήρξαν οι μεγάλοι πρωτοπόροι του δαμαλισμού, του εμβολίου για την ευλογιά²¹. Ο δαμαλισμός²² εφευρέθηκε 80 χρόνια μετά εφαρμογή του ευλογιασμού από τους Έλληνες γιατρούς, από τον Άγγλο γιατρό και ερευνητή Edward Jenner, το 1796²³.

Ήδη από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα είχε γίνει γνωστή η επιστημονική μέθοδος προφύλαξης κατά της ευλογιάς των Ελλήνων γιατρών Τιμόνη και Πυλαρινού, η οποία είχε διαδοθεί στην Κωνσταντινούπολη και στη Δύση, και είχε πολύ καλά αποτελέσματα. Τα Επτάνησα υπήρξαν πρωτοπόρα και υιοθέτησαν τη μέθοδο αυτήν την εποχή της βενετοκρατίας. Ο δαμαλισμός αντικατέστησε τον ευλογιασμό και με την πάροδο του χρόνου αποτέλεσε το πιο ενδεδειγμένο, για τα επιστημονικά δεδομένα της εποχής, προφυλακτικό μέσο παγκοσμίως στον αγώνα κατά της ευλογιάς. Η αξία του εμβολίου του δαμαλισμού για την ευλογιά διαδόθηκε από την Ευρώπη, όπου είχε επικρατήσει μετά την εφεύρεση του Edward Jenner, πρώτα στα Επτάνησα, την εποχή της Επτανήσου Πολιτείας (1800-1807). Η προηγούμενη εμπειρία με την εφαρμογή της επιστημονικής μεθόδου του ευλογιασμού των δύο Ελλήνων γιατρών και τα θετικά της αποτελέσματα είχε ήδη ανοίξει τον δρόμο για την επόμενη πρωτοπορία, δηλαδή την εφαρμογή του εμβολίου του δαμαλισμού τα αμέσως επόμενα χρόνια, ιδιαίτερα μετά την ίδρυση του Ιατρικού Κολεγίου (Collegio Medico), το 1802. Σε αυτήν συνετέλεσαν οι Επτανήσιοι γιατροί, οι οποίοι είχαν σπουδάσει σε πανεπιστήμια της Δύσης και ερχόμενοι στην πατρίδα τους έκαναν μεγάλο αγώνα για να αντιμετωπίσουν τις προκαταλήψεις και τις δεισιδαιμονίες του λαού και να εφαρμόσουν επιστημονικές μεθόδους, για να σώσουν τον λαό από τις θανατηφόρες τότε επιδημίες.

18. Πεντόγαλος, *Γιατροί και Ιατρική*, σ. 130-136.

19. Η επιστημονική μελέτη για τον ευλογιασμό, που πρώτα έγινε από τον Πυλαρινό, αποτελεί επίσης πρωτοπορία για τα Επτάνησα. Βλ. Παναγιώτης Φ. Αργυρός, *Επτανησιακά ιστορικά-ιατρικά θέματα*, Κέρκυρα 1997, σ. 56-57.

20. Αλιβιζάτος, Πουρναρόπουλος, «Το περί “ευλογιασμού” έργο», σ. 287.

21. Tucci, «Jacobó Pilarino», σ. 424.

22. Στον δαμαλισμό η τεχνητή ανοσοποίηση επιτυγχάνεται πειραματικά με τη μέθοδο της διασταυρωμένης ανοσίας δύο νόσων, δηλαδή της ευλογιάς των αγελάδων και των ανθρώπων.

23. Αργυρός, *Επτανησιακά ιστορικά-ιατρικά θέματα*, σ. 61.

Ιάκωβος Πυλαρινός και Εμμανουήλ Τιμόνης, οι δύο πρωτοπόροι στον επιστημονικό αγώνα κατά της ευλογιάς

Ο Ιάκωβος Πυλαρινός γεννήθηκε στην Κεφαλονιά και σπούδασε ιατρική στη Βενετία και στην Πάδοβα²⁴. Το 1680 υπηρέτησε στην αυλή του Ισμαήλ πασά της Κρήτης ως γιατρός. Μετά από τέσσερα χρόνια, το 1684, πήγε στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί στη Βλαχία, όπου υπηρέτησε και πάλι ως γιατρός στην αυλή του πρίγκηπα Καντακουζηνού. Υπηρέτησε, μάλιστα, ως γιατρός και στην αυλή του Μεγάλου Πέτρου της Ρωσίας²⁵. Ταξίδεψε πολύ και το 1710 υπηρέτησε ως πρόξενος της Βενετίας στη Σμύρνη²⁶. Εκεί το 1712, γνώρισε τον Εμμανουήλ Τιμόνη, που είχε εγκατασταθεί ήδη εκεί.

Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα κατάφερε να αντιμετωπίσει την επιδημία ευλογιάς στην Κωνσταντινούπολη εφαρμόζοντας πειραματικά τη μέθοδο του ευλογιασμού, την οποία είχε παρακολουθήσει στην πράξη επί 12 χρόνια από ανθρώπους της Θεσσαλίας. Για τη μέθοδό του αυτήν είχε γράψει αρχικά διάφορα μελέτες²⁷, πριν την περιγράψει λεπτομερώς στο σύγγραμμα που εκδόθηκε, στα λατινικά, το 1715 στη Βενετία με τον τίτλο: *Nova et tuta methodus variolam excitandi per transplantationem, nuper inventa, et in usum tracta, qua rite per acta, immunia in posterum praeservantur ab hujusmodi contagio corpora*²⁸ (στα ελληνικά μεταφράζεται ως εξής: *Νέα και ασφαλής μέθοδος της ευλογιάς διά μετεμφυτεύσεως, νεωστί εφευρεθείσα και εις χρήσιν αχθείσα ήτις ορθώς του λοιπού τα σώματα φυλάσσει απρόσβλητα από τοιαύτης μολύνσεως*)²⁹. Το έργο φέρει φυσικά την απαραίτητη συναίνεση της παντοδύναμης τότε Ιεράς Εξέτασης. Σε αυτό το σύγγραμμα ο Πυλαρινός περιγράφει τον τρόπο του ευλογιασμού, αμυνόμενος εναντίον κάθε πρόληψης και εμπειρισμού. Όσα αναφέρει βασίζονται στη δική του αντίληψη³⁰. Η εργασία του είναι υπόδειγμα κλινικής, βιολογικής και τεχνικής μελέτης. Το 1716 η εργασία αυτή ανακοινώθηκε στη Βασιλική Ακαδημία Ιατρικής του Λονδίνου (Royal Society of Medicine of London).

24. Tucci, «Jacobus Pilarino», σ. 424.

25. Ό.π., σ. 425-426.

26. Ό.π., σ. 427.

27. Ό.π., σ. 428.

28. Giacomo Pylarini, «Π. Nova et tuta vaiolas excitandi per transplantationem methodus, nuper inventa et in usum tracta», *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* 29 (1714), σ. 393-399· Tucci, «Jacobus Pilarino», σ. 422· Πεντόγυλος, *Γιατροί και Ιατρική*, σ. 135.

29. Μαζαράκης, *Βιογραφία*, σ. 128· Αλιβιζάτος, Πουρναρόπουλος, «Το περί “ευλογιασμού” έργον», σ. 289.

30. Αλιβιζάτος, Πουρναρόπουλος, «Το περί “ευλογιασμού” έργον», σ. 289.

Ο Εμμανουήλ Τιμόνης, καταγόμενος από οικογένεια γιατρών και δραγουμάνων της Χίου, αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Πάδοβας το 1703, ανακηρύχθηκε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης και για μεγάλο χρονικό διάστημα υπηρέτησε στην αγγλική Πρεσβεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας³¹. Στο τέλος του 1713 παρουσιάστηκαν τα αποτελέσματα της έρευνάς του, μεταφρασμένα από τα λατινικά στα αγγλικά με τίτλο «An account or history of the procuring the small-pox by incision or inoculation as it has for some time been practiced at Constantinople» [= Ιστορία της ευλογιάς που θεραπεύεται με τη μέθοδο της μεταφοράς με εντομή ή σκαριφισμό, όπως γίνεται στην Κωνσταντινούπολη], στη Βασιλική Ακαδημία Ιατρικής του Λονδίνου, μέσω του φίλου του γιατρού Ιωάννη Woodward, σε δύο συνεδρίες (27 Μαΐου και 10 Ιουνίου)³². Η πραγματεία του αυτή δημοσιεύτηκε στο περιοδικό της Ακαδημίας *Philosophical Transactions* στο τεύχος 29 της 1^{ης} Ιανουαρίου του 1714³³. Στη μελέτη αυτή περιγράφει την εφαρμογή της μεθόδου του³⁴ σε άτομα διαφορετικής ηλικίας, για διάστημα 8 ετών, και αναφέρει ότι δεν υπήρξαν σοβαρές παρενέργειες, ούτε παρατηρήθηκαν ουλές. Αναφέρει δε ότι αρχικά οι Κιρκάσιοι, οι Γεωργιανοί και άλλοι Ασιάτες εφάρμοζαν πρακτικά τον ευλογιασμό για περίπου σαράντα χρόνια, μεταξύ των οποίων και οι Τούρκοι και άλλοι στην Κωνσταντινούπολη³⁵. Αξιοσημείωτο είναι ότι τονίζει πως ο ευλογιασμός δεν είναι πανάκεια και δεν πρέπει να χρησιμοποιείται σε όλες τις περιπτώσεις, π.χ. όταν κάποιος είναι ετοιμοθάνατος³⁶. Ένα μέρος αυτής της δημοσίευσης είναι γραμμένο στα λατινικά και αναφέρεται στην αιτιολογία της μεθόδου³⁷.

Στο ίδιο τόμο (αριθ. 29³⁸, των ετών 1714-16) εκτός από τη μελέτη του Τιμόνη δημοσιεύεται και η μελέτη του Πυλαρινού (Pylarinus, James MD) με τίτλο, «A new and safe method of procuring the small pox by transplantation, lately invented and drawn into use»³⁹. Αυτές οι πρωτοποριακές ερ-

31. Tucci, «Jacobo Pilarino», σ. 421.

32. Ό.π.,

33. Emanuel Timonius, «V. An account, or history, of the procuring the smallpox by incision, or inoculation; as it has for some time been practiced at Constantinople», *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* 29 (1714), σ. 72-82.

34. Ό.π., σ. 72-75.

35. Ό.π., σ. 72.

36. Ό.π., σ. 76.

37. Ό.π., σ. 75-82.

38. Ό.π., σ. 72-82· Pylarini, «Nova et tuta», σ. 393-399.

39. Καραμπερόπουλος, «Η πρώτη επιστημονική εφαρμογή», σ. 348.

γασίες και των δύο ερευνητών σχετικά με τον ευλογιασμό είχαν ανεκτίμητη αξία, και, παρόλο που δεν συγκέντρωσαν το επιστημονικό ενδιαφέρον της εποχής, άνοιξαν τον δρόμο για την εφεύρεση του δαμαλισμού. Για τον Πυλαρινό γράφει ο Άνθιμος Μαζαράκης: «Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἔκαμεν ἐνταῦθα, ὁμοῦ μὲ ἕτερον Ἑλληνα Ἱατροδιδάσκαλον, τὸν Ἐμμανουὴλ Τιμόνην, τὴν ἐπιστημονικὴν παρατήρησιν τῆς μεγάλης καὶ ἀνθρωποσωτηρίου ἀνακαλύψεως τοῦ κεντρώματος τῆς φυσικῆς εὐλογίας (inoculazione del vaiolo), ἥτις, πρὸ τῆς δαμαλίδος (vaccino), ἔσωσε ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῆς τρομερᾶς ἐκείνης νόσου τόσα μιλλιόνια ἀνθρώπους»⁴⁰.

Η διάδοση της μεθόδου Τιμόνη – Πυλαρινού άρχισε όταν η σύζυγος του Βρετανού Πρέσβη στην Υψηλή Πύλη, λαίδη Mary Wortley Montagu, το 1718 εμβολίασε τον υιό της με τη μέθοδό τους. Η ίδια οργάνωσε μια πανευρωπαϊκή εκστρατεία για την εξάπλωσή της και έπεισε τον διάσημο Άγγλο κλινικό γιατρό Richard Mead (1673-1754) να ασχοληθεί με αυτήν. Το 1745 ο Mead άρχισε να εφαρμόζει τον ευλογιασμό στο Λονδίνο και το 1747 έγραψε μια επιστημονική μονογραφία τονίζοντας τη μεγάλη προφυλακτική του αξία. Η μέθοδος νομιμοποιήθηκε όμως στην Αγγλία αργότερα, το 1840, επειδή υπήρχε θεωρητικά η πιθανότητα να εξαπλώσει περαιτέρω την ασθένεια ή να μεταδώσει και άλλες ασθένειες, όπως τη σύφιλη. Το 1747 ο ευλογιασμός άρχισε να εφαρμόζεται στη Γερμανία, ενώ στην Ιταλία η μέθοδος αρχικά έγινε γνωστή από τον Κεφαλονίτη καθηγητή της Ιατρικής στα Πανεπιστήμια της Πάδοβας και του Τορίνο Ιωάννη Χαρβούρη (1722-1804) και κατόπιν διαδόθηκε από τον Μπερναντίνο Μοσκάτι (1761) και τον υιό του Πιέτρο Μοσκάτι (1778). Ο Ελβετός Τεοντόρ Τρονσέ και ο Τοσκάνος Άγγελο Γκάτι (1730-1798) επέδρασαν ιδιαίτερα στην εκλαΐκευση της μεθόδου στην ηπειρωτική Ευρώπη⁴¹. Σε πολλά ευρωπαϊκά νοσοκομεία και στη Ρωσία ιδρύθηκαν ειδικά τμήματα και το σύγγραμμα του Πυλαρινού μεταφράστηκε και σχολιάστηκε σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες⁴².

Στον ελληνικό χώρο ο ευλογιασμός γίνεται γνωστός στην Κέρκυρα από την Ευρώπη την εποχή της βενετοκρατίας⁴³. Το 1779 οι προβλεπτές

40. Μαζαράκης, *Βιογραφία*, σ. 123.

41. Arturo Castiglioni, *Ιστορία της Ιατρικής*, μτφρ. Σ. Ν. Παπασπούρου, τ. 2, Αθήνα 1961, σ. 632.

42. Αλιβιζάτος, Πουρναρόπουλος, «Το περί “ευλογιασμού” έργον», σ. 290.

43. Όπως σημειώνει η Κατερίνα Κωνσταντινίδου, λόγω της μεγάλης διάρκειας της βενετικής κυριαρχίας η Κέρκυρα, όπως και εν γένει τα Επτάνησα, αποτελούσαν πολιτικά και θεσμικά μέρος της δυτικής Ευρώπης, γεγονός που αποτυπώνεται και στα ζητήματα υγειονομικής πρόληψης και αντιμετώπισης έκτακτων καταστάσεων. Προσθέ-

της Υγείας αποφασίζουν να γίνει ο πρώτος επίσημος εμβολιασμός των κατοίκων του νησιού. Η εκκλησιαστική αρχή συμμετέχει στην εκστρατεία για να εμβολιαστεί ο πληθυσμός. Ο ευλογιασμός παύει πια να θεωρείται δεισιδαιμονικός, αφού κατά τη διαβεβαίωση του μεγάλου πρωτοπαπά Κερκύρας Αλοΐσιου Καπάδοκα «όποιος δεν τον μεταχειρίζεται, παραβλέπει, καταφρονώντας τα χαρίσματα της θείας φιλανθρωπίας [...]». Σε έγγραφό του, με ημερομηνία 14 Ιανουαρίου 1779, υπάρχει σύσταση να ευλογιαστούν οι κάτοικοι:

Ἡμεῖς ἀλοῦζιος Καπάδοκας θεῖω Ἐλέει Μέγιστος πρωτοπαπᾶς πόλεως, καὶ Νήσου Κερκύρας, καὶ τῆς αὐτῆς Διοικήσεως [...] Διὰ τὴν ὀλιγοστεύσει ἢ φθορά, ὅπου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προξενεῖ ἢ ἐπιδήμιος νόσος τῶν ξανθημάτων, ἤγουν τῆς Εὐλογιάς, δὲν εὐρέθη ἕως τώρα ἀρμοζωτέρα οἰκονομία ἀπὸ ἐκείνη τοῦ ἐγκεντριμοῦ, καὶ ὅποιος τὴν τοιαύτην οἰκονομίαν δὲν μεταχειρίζεται, παραβλέπει, καταφρονώντας τὰ χαρίσματα τῆς θείας φιλανθρωπίας. [...] θεωρώντας διὰ τοῦτε [sic] πόσο εἶναι καὶ ὁ θάνατος ὅπου καθήμεραν προξενεῖ τούτη ἢ θλιβερὰ Νόσος, ἢ ὅποια τόσον μᾶς ταλαιπωρεῖ, ὀρίζομεν διὰ τοῦ παρόντος, ὅτι ὅλοι οἱ ἐφημέριοι τῶν παρ' ἡμῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν ταύτης τῆς πόλεως καὶ προαστίων, νὰ ἤθελαν ἀναγκάσουν Συμβουλευόντας τοὺς ἰδίους Ἐνωρίτας νὰ βάλλουν εἰς πρᾶξιν τὸ πρὸ πολλοῦ δοκιμασμένον τοῦτο ὠφελιμώτατον Ἰατρῖον [...]. ἀφοθ' Ἰανουαρίου ἰδ. Αλοῦζιος Καπάδοκας Μέγας Πρωτοπαπᾶς⁴⁴

τει, επιπλέον, ότι ο 18^{ος} αιώνας αποτέλεσε μια νέα αρχή στην αντιμετώπιση των επιδημιολογικών φαινομένων, καθώς στη δημόσια υγεία, όπως και σε άλλες εκφάνσεις της δημόσιας ζωής, παρατηρείται η ανάπτυξη ενός παρεμβατικού συστήματος, μέσω κανονισμών, με κυρίαρχο τον ρόλο της πρόληψης. Βλ. Κατερίνα Κωνσταντινίδου, *Το κακό οδεύει έρποντας... Οι λοιμοί της πανώλης στα Ιόνια Νησιά (17^{ος}-18^{ος} αιώνας)*, Βενετία 2007, σ. 85, 97-98. Κατά το τέλος του 18^{ου} αιώνα, οπότε η Διοίκηση αποφασίζει την εφαρμογή του ευλογιασμού στα Επτάνησα, στη Δύση κυκλοφορεί και το βιβλίο του Johann Peter Frank, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Παβίας και στη συνέχεια της Βιέννης, με τίτλο: *System einer vollständigen medizinischen Polizey [= Σύστημα μιας ολοκληρής Ιατρικής αστυνομίας]* (Berlin 1792), στο οποίο αναφερόταν ότι η Πολιτεία έπρεπε να είναι πάντα υπεύθυνη για τη δημόσια υγεία, ιδιαίτερα όταν αυτή βρισκόταν σε κίνδυνο από σοβαρά νοσήματα. Ο Frank θα μπορούσε να θεωρηθεί ένας από τους ακρογωνιαίους λίθους της νεότερης υγιεινής, διότι οι ιδέες του επηρέασαν ιδιαίτερα την υγειονομική νομοθεσία της εποχής. Βλ. Castiglioni, *Ιστορία της Ιατρικής*, τ. 2, σ. 634, 636.

44. Δημήτριος Καπάδοχος, «Η λοιμική και ο πρώτος ευλογιασμός στην Κέρκυρα. Σύντομο ιστορικό της αρρώστιας», *Δελτίον Αναγνωστικής Εταιρείας Κερκύρας* 14 (1977), σ. 77-78.

Η εφεύρεση του δαμαλισμού από τον Edward Jenner

Η νέα εποχή της προληπτικής ιατρικής αρχίζει περίπου ογδόντα χρόνια μετά τις μελέτες των δύο Ελλήνων γιατρών, με την εφεύρεση του εμβολίου του δαμαλισμού κατά της ευλογιάς από τον Άγγλο γιατρό Edward Jenner, ο οποίος παρατήρησε ότι οι γυναίκες που άρμεγαν τις αγελάδες, παρουσίαζαν φλύκταινες στα χέρια τους (cowpox, δαμαλίτιδα) και δεν νοσούσαν από ευλογιά. Όταν, τον Μάιο του 1796, η γυναίκα που φρόντιζε τις αγελάδες στη φάρμα ενός αγρότη που βρίσκονταν στην περιοχή του, μολύνθηκε με την ευλογιά των αγελάδων, από τις αγελάδες του κυρίου της, ο Jenner χρησιμοποίησε το πύον από τις φλύκταινες αυτής της γυναίκας και στις 14 Μαΐου 1796 εμβολίασε ένα υγιές οκτάχρονο αγόρι για να παρατηρήσει ακριβέστερα την πρόοδο της λοίμωξης, ενώ στην πορεία εμβολίασε και τη μικρή του κόρη, με άριστα αποτελέσματα. Αφού εμβολίασε 23 άτομα, μεταξύ των οποίων πολλά παιδιά, το 1798 δημοσίευσε τα αποτελέσματα σχετικά με την έρευνά του, όσον αφορά τα αίτια και τα αποτελέσματα του εμβολίου της ευλογιάς, μιας ασθένειας που ανακαλύφθηκε σε μερικές από τις δυτικές χώρες της Αγγλίας, ιδιαίτερα στο Gloucestershire και ήταν γνωστή με το όνομα «ευλογιά των αγελάδων»⁴⁵. Στο βιβλίο αυτό ο Jenner παρουσιάζει με μεγάλη λεπτομέρεια τα αποτελέσματα και τις αντιδράσεις του εμβολίου σε όλα τα περιστατικά του⁴⁶. Το 1802 κυκλοφόρησε επανέκ-

45. Edward Jenner, M.D.F.R.S &c, *An inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae, a disease discovered in some of the Western Countries of England, particularly Gloucestershire and Known by the name of the Cow pox*, printed for the author, by Sampson Low, London 1798. Το βιβλίο αυτό το αφιερώνει στον φίλο του γιατρό C. H. Parry που βρίσκεται στο Bath της Αγγλίας, λέγοντάς του στον πρόλογο ότι την εποχή αυτή της επιστημονικής έρευνας είναι αξιοπρόσεκτο ότι δεν έχει επισημανθεί μια τέτοια αρρώστια που μοιάζει με την ευλογιά των αγελάδων, η οποία έχει εμφανιστεί τόσο σε αυτήν όσο και σε άλλες γειτονικές χώρες για πολλά χρόνια. Για τον λόγο αυτό, του αναφέρει, ότι έκανε αυτήν την έρευνα σε τοπικό επίπεδο, την οποία θεωρεί ότι θα είναι χρήσιμη αλλά και θα προκαλέσει και την περιέργεια. Βλ. *ό.π.*, σ. iii-iv.

46. Για παράδειγμα, αναφερόμενος στη Sarah Nelmes, το 16^ο περιστατικό στο βιβλίο του, γράφει ότι μολύνθηκε από τις αγελάδες, τις οποίες φρόντιζε, σε ένα μέρος του χεριού της που είχε προηγουμένως τραυματιστεί ελαφρά από ένα αγνάθι. Γράφει σχετικά με αυτήν: «Αμέσως η μεγάλη φλύκταινα που παρουσίασε στην άκρη του χεριού της, ήταν χαρακτηριστική με αυτήν των νοσούντων αγελάδων. Οι δύο μικρές φλύκταινες στους καρπούς προέκυψαν επίσης από τη μετάδοση του ιού σε μερικές μικρές εκδορές της επιδερμίδας, αλλά η έντονη απόχρωση, εάν υπήρξε ποτέ, δεν ήταν εμφανής τη στιγμή που είδα την ασθενή. Το μπροστινό δάχτυλο δείχνει την ασθένεια σε προγενέστερο στάδιο». Βλ. Jenner, *An inquiry*, σ. 31, 32. Σχετικά με τον εμβολιασμό του οκτάχρονου

δοση του βιβλίου⁴⁷, την οποία αφιέρωνε στον βασιλιά της Αγγλίας, γιατί, όπως γράφει στον πρόλογό του, θεώρησε υποχρέωση να του παρουσιάσει τα πρώτα αποτελέσματα αυτής της σημαντικής έρευνάς του, που αφορούσε την ευημερία του ανθρώπινου γένους⁴⁸. Η μέθοδός του έγινε ευρύτατα γνωστή, όπως και ο ίδιος αναφέρει στις παρατηρήσεις του στη νέα έκδοση, και την είχαν υιοθετήσει σημαντικοί γιατροί της εποχής, όπως ο Dr. Carro στη Βιέννη και ο Dr. Ballborn στο Αννόβερο, ύστερα από αλληλογραφία που είχε ο Jenner μαζί τους⁴⁹. Επισημαίνει δε ότι ένιωθε ικανοποιημένος, γιατί οι λίγες προσπάθειες κάποιων να αποδοκιμάσουν τη μέθοδο γρήγορα περιήλθαν στην περιφρόνηση αυτών που την υποστήριζαν⁵⁰. Η μέθοδος του Jenner άρχισε γρήγορα να μεταδίδεται στην Ευρώπη και την Αμερική. Οι πρώτοι εμβολιασμοί άρχισαν στη Βιέννη από τον Jan de Carro, ενώ ο πιο ενθουσιώδης απόστολος της νέας μεθόδου υπήρξε ο Ιταλός Luigi Sakko⁵¹.

Ιατρικό Κολέγιο ή *Collegio Medico*⁵²

Στις 23 Μαρτίου του 1802 ιδρύθηκε στην Κέρκυρα το «Ιατρικό Κολέγιο» (*Collegio Medico*) ή «Εθνικός Ιατρικός Σύλλογος» με τη φροντίδα του Ιωάννη Καποδίστρια, που την εποχή εκείνη ήταν αρχιγραμμαματέας της Επικράτειας, «πατρίω ζήλω και άοκνω έπιμελεία Ιωάννου Καποδιστρίου

αγοριού, αναφέρεται στη 17^η περίπτωση του και γράφει ότι έβαλε το πύον που είχε λάβει από την άκρη του χεριού της Sarah Nelmes και το οποίο προερχόταν από την ευλογία των αγελάδων, στο μπράτσο του παιδιού, κάνοντας δύο επιφανειακές τομές που μόλις διαπενούσαν το δέρμα, η καθεμία μήκους περίπου μισής ίντσας: «Την έβδομη μέρα παραπονέθηκε για κάποια ενόχληση στη μασχάλη και την ένατη έπεσε λίγο η θερμοκρασία του, έχασε την όρεξή του και είχε ένα ελαφρύ πονοκέφαλο. Το βράδυ της ίδιας μέρας είχε μια μικρή ανησυχία, αλλά την επόμενη μέρα ήταν πολύ καλά. Στο σημείο του εμβολιασμού υπήρχε μια πιο σκούρα απόχρωση στο δέρμα και στο τέλος παρουσιάστηκαν κάποιες κρούστες χωρίς να προκαλέσουν ούτε σε μένα ούτε στον ασθενή μου το παραμικρό πρόβλημα». Βλ. *ό.π.*, σ. 32-33.

47. Edward Jenner, M.D.F.R.S &c, *An inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae, a disease discovered in some of the Western Countries of England, particularly Gloucestershire and Known by the name of the Cow pox*, from the second London edition, Springfield: Re-printed for Dr. Samuel Cooley, by Ashley Brewer, 1802.

48. Jenner, *An inquiry*, 1802, σ. iii, iv.

49. *Ό.π.*, σ. 92.

50. *Ό.π.*.

51. Castiglioni, *Ιστορία της Ιατρικής*, τ. 2, σ. 632-633.

52. Γενικά για το Ιατρικό Κολέγιο, βλ. Μαρία Μάνδουλα-Κουσουνή, «Ιατρικό Κολέγιο ή *Collegio Medico*», *Ιατρικά Χρονικά Β.Δ. Ελλάδος* 7.1 (2011), σ. 47-55.

τότε άρχιγραμματέως τής Έπικρατείας, και άλλοτε ένός τών όλίγων μέν, πλίν ίκανών τής Έπικρατείου έπιστήμης θεραπόντων [...]»⁵³. Η δράση του διακρίνεται σε δύο περιόδους: η πρώτη διαρκεί το 1802-1807 (κατά την εποχή της Επτανήσου Πολιτείας) και η δεύτερη το 1807-1814 (περίοδος της δεύτερης γαλλοκρατίας). Υπήρξε η πρώτη επιστημονική εταιρεία στον ελλαδικό χώρο. Τα πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα που ακολουθούσαν την πτώση της βενετοκρατίας στα Επτάνησα, είχαν ως επακόλουθο και την αναδιάρθρωση του υγειονομικού συστήματος της εποχής⁵⁴. Ο θεσμός του Υγειονομείου, που υπήρχε επί βενετοκρατίας, παρέμεινε, αλλά ενισχύθηκε με νέα υγειονομικά όργανα. Το Ιατρικό Κολέγιο άσκησε μεγάλη επίδραση στην αναμόρφωση των υγειονομικών θεσμών των Επτανήσων στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Η σύσταση, η λειτουργία και οι δραστηριότητές του ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με τους πολιτικούς και κοινωνικούς στόχους των κατακτητών. Έτσι, το Ιατρικό Κολέγιο ήταν ασφαλώς ένα ακαδημαϊκό ιατρικό ίδρυμα, αλλά κυρίως αποτελούσε γνωμοδοτικό και εκτελεστικό όργανο της εκάστοτε Διοίκησης σε θέματα δημόσιας υγείας⁵⁵. Κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας του⁵⁶ (1802-1807), το Υγειονομείο και το Κολέγιο αποτελούσαν δύο οργανισμούς άμεσα συνδεδεμένους, επειδή ο αρχίατρος του Υγειονομείου ήταν συγχρόνως και μέλος του Κολεγίου. Έτσι, το Ιατρικό Κολέγιο μπορούσε να παρεμβαίνει σε θέματα δημόσιας υγείας. Η Διοίκηση είχε την πρωτοβουλία για την ίδρυση του Κολεγίου, επειδή επιθυμούσε να διαμορφώσει αυτό ένα συμπληρωματικό όργανο που να στηρίξει το υγειονομικό της έργο. Επίσης, οι παρατηρήσεις και οι μελέτες του Κολεγίου θα αποτελούσαν τη βάση της υγειονομικής νομοθεσίας, σύμφωνα με την επιθυμία της Διοίκησης. Πρώτος πρόεδρος του Κολεγίου ήταν ο Ιωάννης Λάσκαρης, γραμματέας ο Στάμος Γαγγάδης και υπογραμματέας ο Ιωάννης Καποδίστριας. Οι λειτουργίες του Κολεγίου αφορούσαν την προστασία της ζωής και της υγείας του πληθυσμού της πόλης και της υπαίθρου. Το Κολέγιο έπαιρνε εντολή από το Υγειονομείο για να αποφανθεί σε θέματα δημό-

53. Κώστας Δαφνής (επιμ.), «Λαυρέντιος Βροκίνης. Έργα, βιογραφικά σχεδάρια», *Κερκυραϊκά Χρονικά* 16 (1972), σ. 11.

54. Διονύσης Μοσχόπουλος, Ιωάννης Λασκαράτος, «Το Ιατρικό Κολέγιο της Κέρκυρας και οι δραστηριότητές του», *Τεκμήριον. Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Αρχειονομίας-Βιβλιοθηκονομίας Ιονίου Πανεπιστημίου* 1 (1998), σ. 43-54.

55. Ό.π.

56. Θα γίνει αναφορά μόνο στην πρώτη περίοδο της λειτουργίας του, κατά τη διάρκεια της οποίας η Επιτροπή Εμβολιασμού στέλνει προς τη Διοίκηση του Κολεγίου, το 1806, το έγγραφο σχετικά με τη διενέργεια του δαμαλισμού των κατοίκων.

σιας υγείας ή δρούσε με δική του πρωτοβουλία. Συγκεκριμένα, τα θέματα δημόσιας υγείας, για τα οποία το Κολέγιο μπορούσε να αποφανθεί, ήταν τα σχετικά με την προστασία της παιδικής υγείας, τους κανόνες του δαμαλισμού και γενικά οτιδήποτε «τείνει να κάμη υγεία και εύρωστα τὰ παιδιά» (άρθρο 22)⁵⁷. Επίσης, έπρεπε να μελετά την υγειονομική κατάσταση γενικά και τοπικά, και να προτείνει μέτρα βελτίωσης. Εκτός των πολλών αρμοδιοτήτων του, που αφορούσαν τη δημόσια υγεία, όπως το περιβάλλον και η ποιότητα των τροφίμων, έπρεπε να φροντίζει και για την προστασία από επιδημικές, ενδημικές και μεταδοτικές ασθένειες, και να υποδεικνύει τα μέσα προφύλαξης από αυτές και τον τρόπο εκρίζωσής τους. Οι δύο θανατηφόρες επιδημίες που κυριαρχούσαν εκείνη την εποχή ήταν η πανώλη και η ευλογιά, που αφορούσε κυρίως τα παιδιά. Το Κολέγιο πρότεινε «κανονισμό για την πανώλη», ενώ για την ευλογιά αναφέρθηκε στην εφαρμογή του νέου εμβολίου του δαμαλισμού, καθώς και στην επιτυχή δοκιμαστική χορήγηση του στην Κέρκυρα κατά την ίδια χρονική περίοδο (άρθρο 25)⁵⁸. Το 1806, ανανεώθηκε με νέους γιατρούς, ύστερα από αίτημα του Υγειονομείου. Κατά τη συνεδρίαση της 10^{ης} Μαρτίου 1806, πρόεδρος παρέμεινε ο Ιωάννης Λάσκαρης, γραμματέας έγινε ο Ιωάννης Καποδίστριας και υπογραμματέας ο Στάμος Γαγγιάδης. Στην ίδια συνεδρίαση το Κολέγιο προχώρησε και στη σύσταση Επιτροπών για τη μελέτη των προβλημάτων δημόσιας υγείας. Μια από αυτές ήταν η Επιτροπή του Εμβολιασμού, στην οποία ανατέθηκε η μελέτη του δαμαλισμού, που πρώτος εισήγαγε στην Κέρκυρα από την Ιταλία ο γιατρός Στάμος Γαγγιάδης, ο οποίος είχε σπουδάσει Ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Παβίας είχε προμηθευτεί το νέο εμβόλιο από δύο Ιταλούς συναδέλφους του, τον Luigi Sacco και τον Miglietta Regio⁵⁹. Την Επιτροπή Εμβολιασμού αποτελούσαν οι γιατροί Ιωάννης Πυλαρινός, Λάζαρος Μόρδος, Στάμος Γαγγιάδης, Κωνσταντίνος Γιαννιτσιώτης ή Γιανίτσαρης και ο χειρουργός Κωνσταντίνος Πανιπέρης. Σε αυτούς είχε αναθέσει το Κολέγιο τη διάδοση και την εφαρμογή του δαμαλισμού σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό παιδιών, με την υποχρέωση να γνωστοποιεί τα αποτελέσματα στο Κολέγιο. Έπρεπε, επίσης, η Επιτροπή να γνωρίζει την ιστορία και την εμπειρία του δαμαλισμού σε άλλα κράτη, να εφαρμόζει τον δαμαλισμό σε όλη την επικράτεια και να συντάξει ένα Κανονισμό για την εφαρμογή του.

57. Ιωάννης Γ. Λασκαράτος, *Πρόληψη της αρρώστιας και κοινωνική προστασία στα Επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1864)*, διατριβή επί υφηγεσία, Αθήνα 1984, σ. 20-23· Μοσχόπουλος, Λασκαράτος, «Το Ιατρικό Κολέγιο», σ. 43-54.

58. Μάνδουλα-Κουσουνή, «Ιατρικό Κολέγιο», σ. 48.

59. Μοσχόπουλος, Λασκαράτος, «Το Ιατρικό Κολέγιο», σ. 43-54.

Το έγγραφο της Επιτροπής Εμβολιασμού προς το Ιατρικό Συμβούλιο του Ιατρικού Κολεγίου

Στις 20 Μαΐου του 1806 η Επιτροπή Εμβολιασμού απευθύνεται με ένα έγγραφο⁶⁰ προς το Ιατρικό Συμβούλιο του Ιατρικού Κολεγίου, για να ενημερώσει τα μέλη σχετικά με τα πορίσματα της έρευνάς της, που αφορούσαν την αξία του δαμαλισμού, αλλά και να παρουσιάσει και τις δικές της ενέργειες σχετικά με τη δοκιμή του συγκεκριμένου εμβολίου και τη διάδοσή του. Πρόκειται δηλαδή για ένα απολογισμό της Επιτροπής, την οποία είχε συστήσει το Ιατρικό Κολέγιο μετά από αίτημα του γιατρού Γαγγάδη, ύστερα από τις δυσκολίες και τις αντιδράσεις που είχαν προκύψει στον αγώνα του για τη διάδοση του εμβολίου στον τόπο του και επειδή, όπως έλεγε, «αυτός μόνος του δεν αρκούσε για να στηριχτεί αυτή η αλήθεια». Το Ιατρικό Συμβούλιο ανέθεσε άμεσα στην Επιτροπή να εξετάσει την ποιότητα του εμβολίου, να το δοκιμάσει και να πείσει τους γονείς να εμβολιάσουν τα παιδιά τους. Μέσα από το έγγραφο αυτό φαίνεται η προσπάθεια της Επιτροπής να πείσει το Ιατρικό Συμβούλιο αλλά και τη Διοίκηση για τα ευεργετικά αποτελέσματα ενός εμβολίου που όλα τα ισχυρά κράτη της Ευρώπης είχαν ήδη εκτιμήσει την αξία του και είχαν εφαρμόσει με πολύ καλά αποτελέσματα. Επίσης, η Επιτροπή, προσπαθώντας να δείξει ότι ήταν αντάξια της αποστολής που το Ιατρικό Συμβούλιο της είχε ορίσει σχετικά με τον ρόλο της στην προστασία της δημόσιας υγείας, αναφέρει τον αγώνα του γιατρού Γαγγάδη να εδραιώσει τον εμβολιασμό στον τόπο τους, ενώ παράλληλα εκφράζει και την παράκληση προς το Συμβούλιο και τη Διοίκηση να δείξουν εμπιστοσύνη σε αυτά που τα μέλη της Επιτροπής διαπίστωσαν. Το έγγραφο υπογράφουν οι Μόρδος, Πυλαρινός, Γαγγάδης και Γιανίτσαρης. Για την επικύρωση του εγγράφου ότι είναι όμοιο με το πρωτότυπο υπογράφουν επιπλέον ο γραμματέας του Συμβουλίου Κόμης Ιωάννης Καποδίστριας και για το ακριβές του αντιγράφου οι Ανδρέας Ξύνδας, γραμματέας επί της Υγείας, και Αναστάσιος Καρρέρ.

Στην αρχή του εγγράφου η Επιτροπή, γνωρίζοντας ότι χωρίς την πολιτική βούληση τίποτε δεν μπορεί να εφαρμοστεί, τονίζει το ενδιαφέρον της Διοίκησης για την ευημερία του λαού, τον οποίο κυβερνά, και ότι η Διοίκηση γνωρίζει τη σημασία της νέας εφεύρεσης από τον Jenner, δηλαδή τον δαμαλισμό, το εμβόλιο κατά της ευλογιάς. Μάλιστα, τονίζουν οι υπογράφωντες ότι όλα τα ισχυρά έθνη της Ευρώπης εκτίμησαν ιδιαίτερα την

60. Μετάφραση του εγγράφου αυτού έχουμε παρουσιάσει παλιότερα. Βλ. Μάνδουλα-Κουσουνή, «Ιατρικό Κολέγιο», σ. 51-52. Στο παρόν άρθρο παρουσιάζουμε τα κύρια σημεία του σε περίληψη και εκδίδουμε το πρωτότυπο στο Παράρτημα.

αξία αυτού του εμβολίου, το αγκάλιασαν με ενθουσιασμό, το εφάρμοσαν στους λαούς τους και είδαν ότι η ευλογία δεν αποτελούσε πια απειλή. Και όπως γράφουν, ευχαριστούν τον Θεό που αυτό το εμβόλιο έφθασε και στα Επτάνησα. Αναγνωρίζουν φυσικά σε αυτό την ιδιαίτερη συμβολή της Διοίκησης της Δημόσιας Υγείας και των διαπρεπών επιστημόνων που ενέπνευσαν τον γιατρό Γαγγάδη να φέρει μαζί του το κατάλληλο υλικό για τη διενέργεια του εμβολιασμού.

Ο Γαγγάδης, ως υπογραμματέας του Κολεγίου, μέλος της Επιτροπής εμβολιασμού και νέος επιστήμονας, γνώστης των σύγχρονων ιατρικών επιτευγμάτων και επηρεασμένος από τα επιστημονικά δρώμενα της Δύσης, όπου είχε σπουδάσει, είχε αναλάβει την υποχρέωση της προμήθειας από την Ιταλία του υλικού για τον εμβολιασμό στην πατρίδα του. Μια υπόθεση, όπως γράφουν, καθόλου απλή, αφού ο αγώνας του υπήρξε δύσκολος και μεγάλος, επειδή είχε να παλέψει με όλους αυτούς που δεν πίστευαν στη νέα εφεύρεση, που ήταν επηρεασμένοι από τις δεισιδαιμονίες της εποχής και αποδοκίμαζαν επίσης οτιδήποτε προέρχονταν από νέους επιστήμονες.

Στη συνέχεια αυτού του απολογισμού, η Επιτροπή αναλύει τα αποτελέσματα σχετικά με τον πρώτο βασικό στόχο που της ανατέθηκε, δηλαδή τη διαπίστωση της ποιότητας της δαμαλίδας (δηλαδή του πύου, με το οποίο θα εμβολιαζόταν ο πληθυσμός). Για τον σκοπό αυτό η Επιτροπή το δοκίμασε σε τέσσερα παιδιά, διαφορετικής ηλικίας, και παρακολούθησε όλα τα στάδια τα οποία περιγράφει στο έγγραφο από τη στιγμή της εμφάνισης του εξανθήματος μέχρι τον πλήρη σχηματισμό της εφελκίδας και την πτώση της. Σχετικά δε με τα μικρά παιδιά που το δοκίμασαν, δεν διαπιστώθηκε κάποια ιδιαίτερη αντίδραση, εκτός από πυρετός μικρής διάρκειας με αίσθημα καύσους στα χέρια και λίγη ανησυχία. Τα μέλη της Επιτροπής δηλώνουν ότι αυτά τα ευρήματα συμφωνούν απόλυτα και με τις παρατηρήσεις άλλων αξιόπιστων και φημισμένων ερευνητών και διαβεβαιώνουν το Ιατρικό Συμβούλιο ότι το πύον που εμβολιάζουν είναι «αυθεντικό» και σίγουρο «αντίδοτο» κατά της ευλογιάς και έχει τα χαρακτηριστικά που είχε ορίσει ο Jenner και οι άλλοι ερευνητές.

Πλην της δοκιμής του δαμαλισμού, η επόμενη αποστολή που το Συμβούλιο είχε αναθέσει στην Επιτροπή, δηλαδή η διάδοση της χρήσης του εμβολίου στη χώρα πείθοντας τους γονείς να προστατεύσουν τα παιδιά τους, γιατί το θεωρούσε το «μοναδικό, αλλά και το πιο έγκυρο μέσο», είχε στεφθεί με επιτυχία.

Κλείνοντας το έγγραφο η Επιτροπή τονίζει ότι οι δύο σημαντικές αποστολές που της είχαν ανατεθεί εκ μέρους του Ιατρικού Συμβουλίου, πραγματοποιήθηκαν με επιτυχία. Όμως αυτό δεν ήταν αρκετό, γιατί το τρίτο

στάδιο, δηλαδή η εμπιστοσύνη του λαού στον δαμαλισμό, δεν εξαρτάτο μόνο από τις προσπάθειες που αυτή θα κατέβαλλε, αλλά και από τη λογική των ανθρώπων και από τη θέληση των διοικούντων.

Η Επιτροπή φυσικά γνωρίζει τον γνωμοδοτικό ρόλο του Κολεγίου σε θέματα δημόσιας υγείας και τον ρόλο του ως συμπληρωματικού οργάνου, για να στηρίξει το υγειονομικό έργο της Διοίκησης. Έτσι προσπαθεί, αφού ενημερώσει και πείσει για τα ευεργετικά αποτελέσματα του δαμαλισμού, να θέσει, παράλληλα, προ των ευθυνών της τη Διοίκηση για την εφαρμογή του. Και, μάλιστα, τονίζει ότι έγκειται στην ευχέρεια των διοικούντων να συνεργαστούν με τα άλλα έθνη, ώστε να εκριζωθεί αυτή η καταστροφική αρρώστια και να μείνει γνωστή μόνο κατ' όνομα, όπως συνέβη και με άλλες ασθένειες που παλαιότερα βασάνιζαν τον πληθυσμό.

Ο κατάλογος των εμβολιασμένων παιδιών

Ο κατάλογος των παιδιών που εμβολιάστηκαν, δεν φέρει ημερομηνία, αλλά προφανώς συντάχθηκε μετά την προαναφερθείσα έκθεση της Επιτροπής Εμβολιασμού προς το Ιατρικό Συμβούλιο και αποτελεί ένδειξη ότι η Επιτροπή είχε καταφέρει με επιτυχία να πείσει τους γονείς να εμβολιάσουν τα παιδιά τους. Στο συγκεκριμένο έγγραφο αναφέρεται ότι εμβολιάστηκαν 33 παιδιά⁶¹, εκ των οποίων τα 14 ήταν αγόρια και τα 19 κορίτσια:

1. Έλενα Πίτση, τριών ετών
2. Αντώνιος Πίτσης, οκτώ μηνών
3. Παύλος Μορμόρης, εννιά μηνών
4. Κατερίνα Μορμόρη, τεσσάρων ετών
5. Στέλιος Ιωάννης Ανδρέας Κυριάκης Μπουτζόλης, δέκα μηνών
6. Κοραλίνα Γιαλλινά, δύομιση ετών
7. Μαρία Ελισάβετ Θεοτόκη, είκοσι δύο μηνών
8. Νικόλαος Θεοτόκης, δέκα μηνών
9. Έλενα Τσερχριστιάνο, είκοσι οκτώ μηνών
10. Κατερίνα Τσερχριστιάνο, έξι ετών
11. Παύλος Πιλότο, περίπου τεσσάρων ετών

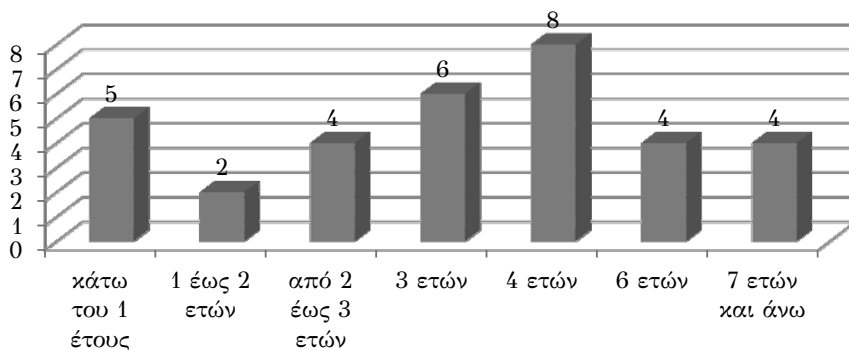
61. Τα παιδιά προέρχονταν από οικογένειες που ανήκαν σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις και κατοικούσαν σε διάφορες συνοικίες της πόλης της Κέρκυρας. Στο παρόν άρθρο αρκούμαστε στην παρουσίαση και ανάλυση των στατιστικών δεδομένων που σχετίζονται με τα ίδια τα παιδιά, χωρίς να εισερχόμαστε σε προσωπογραφικά ζητήματα ή σε σχολιασμό της οικογενειακής-κοινωνικής προέλευσης του καθενός από αυτά, επιφυλασσόμενοι για μια μελλοντική εκτενέστερη ανάλυση του συνόλου των δεδομένων του εν λόγω καταλόγου.

12. Αναστάσιος Πιλότο, περίπου τεσσάρων ετών
13. Μαργαρίτα Βραδή, επτά ετών
14. Αναστασία Αλμπανέλλο, δεκαεπτά μηνών
15. Νικολέτα Αργαλιά, έξι ετών
16. Κωνσταντίνος Αργαλιάς, εννιά ετών
17. Βικτωρία Λιβαθηνού, τεσσάρων ετών
18. Πηνελόπη Παπαδοπούλου, τεσσάρων ετών
19. Κατερίνα Βραδή Νέλλο, έξι ετών
20. Σπυρίδων Βραδής Νέλλο, τεσσάρων ετών
21. Ιωάννα Βραδή Νέλλο, επτά ετών
22. Βικέντιος Παλατιανός, τριών ετών
23. Μαριάννα Καλογεροπούλου, τεσσάρων ετών
24. Μαρία Μανιατοπούλου, δύο ετών
25. Άντζολα Αλβερά, τριών ετών
26. Σκιπίων Φορτούνα, τεσσάρων ετών
27. Εμίλιο Φορτούνα, έντεκα μηνών
28. Έλενα Βούλγαρη, έξι ετών
29. Ανδρέας Κουαρτάνος, τεσσάρων ετών
30. Άντζολα Κουαρτάνου, τριών ετών
31. Στέφανος Τζανκαρόλ, επτά ετών
32. Μαριέττα Τζανκαρόλ, τριών ετών
33. Σπύρος Μεγαλογένης, τριών ετών περίπου.

Κατανέμοντας τα παιδιά αυτά κατά ηλικιακή ομάδα, διαπιστώνουμε ότι κάτω του έτους ήταν πέντε παιδιά (συγκεκριμένα ένα βρέφος 8 μηνών, ένα 9 μηνών, δύο βρέφη 10 μηνών και ένα βρέφος 11 μηνών). Μεταξύ 1 έως 2 ετών ήταν τέσσερα παιδιά (ένα ηλικίας 17 και ένα 22 μηνών καθώς και δύο ηλικίας 2 ετών). Μεταξύ 2-3 ετών ήταν δύο παιδιά (ένα ηλικίας 28 και άλλο ένα 30 μηνών). Στις μεγαλύτερες ηλικίες, αναφέρονται έξι παιδιά ηλικίας 3 ετών, οκτώ παιδιά ηλικίας 4 ετών, κανένα παιδί 5 ετών, τέσσερα παιδιά ηλικίας 6 ετών, τρία παιδιά ηλικίας 7 ετών, κανένα 8 ετών και ένα ηλικίας 9 ετών (βλ. Διάγραμμα 1).

Το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών που εμβολιάστηκαν, ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα από 8 μηνών έως 4 ετών είναι ιδιαίτερα σημαντικό και δείχνει ότι οι γονείς είχαν δείξει εμπιστοσύνη στην επιστημονική ομάδα της Επιτροπής για τη χρησιμότητα του εμβολίου και για τη μη δημιουργία ιδιαίτερων ανεπιθύμητων ενεργειών. Δείχνει, επίσης, ότι οι γονείς δεν δίστασαν να εμβολιάσουν ακόμη και τα πολύ μικρά παιδιά και ιδιαίτερα τα βρέφη. Ακόμη, αυτή η θετική ανταπόκριση των συγκεκριμένων γονέων στις αρχές του 19^{ου} αιώνα για τον εμβολιασμό των παιδιών

Διάγραμμα 1
Ηλικίες εμβολιασμένων παιδιών

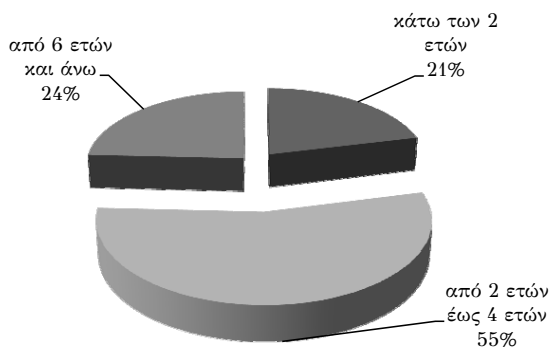

Η πλειονότητα των παιδιών, δηλαδή είκοσι πέντε, ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ 8 μηνών έως 4 ετών. Από αυτά, επτά ήταν μέχρι δύο ετών ενώ δεκαοκτώ, δηλαδή πάνω από τα μισά του συνολικού αριθμού εμβολιασμένων παιδιών, είχαν ηλικία μεταξύ 2 και 4 ετών. Τα παιδιά που είχαν ηλικία από 6 και άνω ήταν μόνο οκτώ (βλ. Πίνακα 1 και Διάγραμμα 2).

Πίνακας 1
Ηλικιακή κατανομή εμβολιασμένων παιδιών

Ηλικιακή κατανομή	Συχνότητα
κάτω των 2 ετών	7
από 2 ετών έως 4 ετών	18
από 6 ετών και άνω	8

Διάγραμμα 2
Ηλικιακή κατανομή εμβολιασμένων παιδιών

τους, ανεξαρτήτως ηλικίας, φανερώνει ότι είχαν αρχίσει να ξεπερνούν τις δεισιδαιμονίες της εποχής και να δέχονται τα νέα επιστημονικά δεδομένα και τους νέους επιστήμονες. Σχετικά με την αποδοχή του δαμαλισμού πρέπει να έπαιξε ιδιαίτερο ρόλο και ο αγώνας του γιατρού Γαγγάδη έναντι όλων αυτών που αποδοκίμαζαν οτιδήποτε προέρχονταν από νέους επιστήμονες. Εκτός όμως από την Επιτροπή, οι Αρχές του τόπου πρέπει να έπαιξαν και αυτές σημαντικό ρόλο στην εξάπλωση του εμβολιασμού. Εξάλλου, και η Επιτροπή είχε επισημάνει προς τη Διοίκηση του Ιατρικού Συμβουλίου ότι η εμπιστοσύνη του λαού στον δαμαλισμό δεν εξαρτάται μόνο από τις προσπάθειες που αυτή θα κατέβαλλε αλλά και από τη λογική των ανθρώπων και από τη θέληση των διοικούντων.

Ένα άλλο στοιχείο που πρέπει να επισημανθεί, είναι ότι από τα τριάντα παιδιά τα είκοσι ένα ήταν αδέρφια μεταξύ τους και ανήκαν σε οικογένειες με δύο κυρίως παιδιά η καθεμιά, εκτός από μία περίπτωση που καταγράφονται τρία αδέρφια. Από τα υπόλοιπα δώδεκα παιδιά, τα δύο φαίνεται να κατοικούν στην ίδια οικία, χωρίς να είναι συγγενείς μεταξύ τους. Είναι, λοιπόν, αξιοσημείωτο το γεγονός ότι στην ίδια οικογένεια εμβολιάζονταν όλα τα παιδιά, είτε ήταν αδέρφια, είτε όχι. Είναι φανερό ότι η οικογένεια ήθελε να προστατεύσει όλα τα νεαρά μέλη της από τη φοβερή μάστιγα της ευλογιάς και για τον λόγο αυτόν δεν βλέπουμε να κάνει επιλογές βάσει ηλικίας. Το ότι υπερερούσαν τα κορίτσια έναντι των αγοριών ίσως είναι τυχαίο γεγονός, όπως επίσης και το ότι δεν αναφέρονται εμβολιασμοί στις ηλικίες από 5 και 8 ετών.

Συμπερασματικά, από το έγγραφο στο οποίο καταγράφονται οι ενέργειες της Επιτροπής Εμβολιασμού για τη διάδοση και την εφαρμογή του δαμαλισμού στα Επτάνησα, φαίνεται ο ρόλος του Ιατρικού Κολεγίου (Collegio Medico) στην προάσπιση της δημόσιας υγείας, ο σημαντικός γνωμοδοτικός και υποστηρικτικός του ρόλος προς τη Διοίκηση σε θέματα ιατρικά, οι αγώνες των Επτανήσιων γιατρών που είχαν σπουδάσει σε πανεπιστήμια της Δύσης για τη διάδοση του εμβολιασμού, ο σημαντικός ρόλος τους στη διάδοση των σύγχρονων επιτευγμάτων της επιστήμης στον τόπο τους και η στήριξη του Κολεγίου προς αυτούς, με αποτέλεσμα τα Επτάνησα να είναι πρωτοπόρα στην εφαρμογή ενός πολύ σημαντικού εμβολίου που έσωσε τον πληθυσμό και ιδιαίτερα τα παιδιά από τη φοβερή μάστιγα της εποχής, την ευλογιά. Τέλος, από τον κατάλογο των εμβολιασμένων παιδιών διαφαίνεται το θετικό αποτέλεσμα του αγώνα για τη διάδοση του δαμαλισμού. Υπήρξε ευαισθητοποίηση των γονέων και ένδειξη εμπιστοσύνης προς τα νέα επιστημονικά δεδομένα, με αποτέλεσμα να εμβολιάζονται ακόμη και τα βρέφη μιας οικογένειας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΚΔΟΣΗ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

1) Το έγγραφο της Επιτροπής Εμβολιασμού
προς το Ιατρικό Συμβούλιο του Ιατρικού Κολλεγίου⁶²

Egregio Collegio Medico. La vostra Commissione nella vacina.

Il Governo che sa cogliere ogni bene, che rende alla felicità del popolo a cui presiede non poteva al certo, che conoscere l'importanza di proteggere l'introduzione della vacina felicissima scoperta e la più luminosa de' nostri giorni, nata dalla tradizione popolare nei villaggi di una grande Nazione e confermata dal genio osservatore di uno de suoi più sommi ingegni, dall'immortale Jenner, cui l'umanità riconoscente colma di benedizioni.

Le più colte e possenti Nazioni dell'Europa, le più celebri Accademie, i sacerdoti della Filosofia tutti abbracciarono con entusiasmo questa benefica verità, introdussero presso di loro il nuovo antidoto del vajuolo, e migliaia di felici esperienze e tentativi d'ogni genere furono eseguiti per far rispondere la natura in varie guise; ma ella rispose a tutti con lo stesso candore con cui parsò al medico inglese che interrogava l'area e sono ormai molt'anni che il vajuolo più non serpeggia presso que' popoli, che i primi furono ad apprezzare il valore.

Grazie al cielo anche per noi è giunta quell'epoca fortunata in cui siamo arrivati ad abbattere questo mostro, ed ora stà in nostro potere l'estiparlo interamente, e ad' unire i nostri sforzi a quelli di tutto il mondo affinché questa malattia si conosca soltanto di nome come la sebbra, l'elefantiasi e tante altre ora per noi incognite, ma che sfortunatamente afflissero le generazioni che ci hanno percorso.

Noi tutti dobbiamo questo bene al Magistrato di Pubblica Salute i trè distinti soggetti che si l' componevano meritano le laudi di questa popolazione per avere animato lo zelo ed il patriotismo del nostro socio signor Gangadi, il quale ritomato in patria portò seco il meraviglioso virus. Egli affrontò tutti gli ostacoli opposti dall'ignoranza nemica dichiarata dalla Fi-

---

62. ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Κερκύρας, Επτάνησος Πολιτεία, φάκ. 273, δεσμός 4, έγγραφο υπ' αριθ. 58/14.7.1806, συνημμένο, με ημερομηνία 20.5.1806.

losofia, affrontò quegli opposti dal sordido interesse di alcune persone che dall'infelicità dell'umana specie vantaggio ritraggono, superò quegli opposti dalla prevenzione in favore di usi e di antiche costumanze, quegli delle persone che si dichiararono nemici delle innovazioni, e che incociano i pasati tempi, caldi disapprovatori di quanto eglino stessi non hanno suggerito o intrapreso, disprezzando altamente tutto ciò che dai moderni, e molto più dai giovani si produce. Ma egli da sè solo non bastava per sostenere si utili verità. Per conquistare questi nemici era necessario d'impugnare l'alta del supremo governo: infatti egli prese parte in questo interessante argomento, ma prima di passare a deliberazioni rimise l'affare a voi dottissimi membri del Collegio Medico; e voi tosto pieni di zelo istituiste la nostra Commissione sulla vacina, la quale si crede in dovere di darvi nozione dei travagli che l'hanno occupata fino a questo giorno.

Il primo nostro scopo fu quello di verificare se il pus detto vaccino che noi possediamo sia di ottima qualità, e se presenti durante il corso dell'eruzione, i caratteri ad esso assegnati da Jenner, e da altri insigni scrittori.

Si vacinarono a tale effetto quattro bambini di differente età, e si eseguirono attentamente l² i vari stadi dal primo cioè dell'apparizione infiammatoria fino alla perfetta formazione della crosta e sua caduta. Il suo corso fu regolare ed ecco in qual guisa si dipinse ai nostri occhi. Trà il quarto e quinto giorno comparre al luogo dell'inesto una macchia simile a quella che circonda la pontura delle pulci: nel centro si scorgeva una piccola elevazione dura biancastra, che nel quarto e quinto giorno si vide aumentare in forma di un bottoncino duro, roseo, circondato da una leggiera risserva verso il sesto o settimo giorno questo bottoncino presa la forma caratteristica di pustola vacina vera. Ella era dura al tutto e contenente una materia limpida cristallina era sempre contornata da una arcola rossa, arumentò come pure arumentò la pustola dall'ottavo sino al decimo giorno. Nell' undecimo, o duedecimo giorno la rossezza che circondava la pustola si fece più palida, la pustola stessa meno lucente, l'umore contenutovi meno limpido giallicio e si vide cominciare al centro la crosta. Trà il decimoquarto e decimoquinto giorno la crosta era bella e formata, conservava la stessa rotondità della pustola, il suo colore era oscuro, la sua superficie liscia e lucida: verso il ventesimo giorno ella cade lasciando una picciola cicatrice che in seguito si vide marginata. I bambini durante questo corso non hanno sofferto che qualche eccesso febbrile di corto intervallo con brucione nelle mani, e calor aumentato, e poca inquietudine. Questo racconto fedele che noi vi esponiamo, che in tutto concorda a quelli tanti traciati da scrupolosi ed insigni osservatori ci dà l'adito di assicurarvi l² che il pus vaccino da noi posseduto è originale e sicuro antidoto del vajuolo.

La seconda parte del nostro lavoro tutta si dovesse a propagare l'inesto vacino nel paese, è l'unico e valevole mezzo perciò conseguire quello si era del Magistrato alla Sanità energico, e convincente che animasse gli affettuosi genitori a non esitare di accogliere l'utile, e bella occasione di preservare la vita alla loro tenera prole. Il magistrato fece plauso al nostro Consiglio, e parve che il suo manifesto diradasse la nebbia della diffidenza.

Eccovi o dottissimi membri dell'esimio collegio soddisfatte, se non curiamo, le due parti dell'incarico di cui ci avete onorati. La terza ch'è forse la più importante la generale persuasione, non dipende dalle nostre cure, essa stà nella ragione degli uomini, e nella volontà di chi li regge.

Ci protestiamo con tutto il rispetto.
Corcira, 20 maggio 1806.

Lazzaro de Mordo Commissionato
Gio. Pillarino Commissionato
Stamo Gangadi Commissionato
Costantin Gianizari Commissionato

Conforme all' originale
Il segretario del collegio Conte Capodistria

Per copia conforme,
Andréa Xinda Cancelier alla Sanità

Per copia conforme
Anastasio Carrer segretario

2) Κατάλογος των εμβολιασμένων παιδιών⁶³

Nomi de' bambini vaccinati dal pubblico vaccinatore Dottor Stamo Gangadi.

1. Ellena Pici d'anni tre circa.
2. Antonio suo fratello di mesi otto figli di Teresa Pici abitante al Rosario.
3. Paolo Mormori di mesi nove.

---

63. ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Κερκύρας, Επτάνησος Πολιτεία, φάκ. 273, δεσμός 4, έγγραφο υπ' αριθ. 58/14.7.1806, συνημμένο, χωρίς ημερομηνία.

4. Catterina Mormori sua sorella d' anni 4, figli di Giorgio abitante a Santa Trinità
5. Stelio Giovanni Andrea Chiriachi Buzoli di mesi 10 figlio del Nobile Signor Alberto
6. Coralina Gialinà figlia dell' illustrissimo Dottor Innocente d'anni due e mezzo
7. Maria Elisabetta Teotochi di mesi ventidue e
8. Niccolo Teotochi si mesi dieci figli del Nobile Signor Giovanni Battista Capitano
9. Ellena Cerchristiano di mesi ventiotto e
10. Catterina Cerchristiano sua sorella di anni sei figli del Nobile Signor Demetrio
11. Paolo Piloto d' anni 4 circa ed
12. Anastasio Piloto suo fratello d' anni due figli del Signor Francesco abbitante in Fortezza Vecchia.
13. Margarita Vradi d' anni 7 figlia di Maria dimorante nella casa del Nobile Signor Sclebuni
14. Anastasia Albanello di mesi 17 figlia del fu Giuseppe, Contrada Santa Trinità
15. Nicoletta Arcaglia d' anni sei e
16. Constnatino suo fratello d' anni 9 figli del Artefice Spiro a Santo Antonio in Casa Pieri
17. Vittoria Livatino d' anni 4 in Fortezza Nuova in casa del Signor Papadopuli
18. Penelope Papadopuli figlia del Signor Spiridion d' anni 4 in Fortezza Nuova
19. Catterina Vradi Nello d'anni sei
20. Spiridione suo fratello d'anni quattro, e 1°
21. Giovanna sorella de sudetti d'anni sette figli tutti di Neno Vradi Nello Beata Vergine Andiviniotissa in casa della Signora Caravella
22. Vincenzo Palatiano di Spiridione d'anni tre contrada Beata) Vergine Faneromeni
23. Mariana Calogeropulo figlia di Giovanni abbitante in Fortezza Nuova d'anni quattro
24. Maria Magnatopulo d'anni due abbitante nella contrada Lemognà Casa Sclebuni
25. Anzola Alverà d'anni tre figlia di Cristudulo Alverà contrada Beata Vergine Andiviniotissa
26. Scipione Fortuna d'anni 4 ed

27. Emillio suo fratello di mesi 11 figli del Signor Antonio alle Mura in casa Papadopuli
28. Ellena Bulgari d'anni sei figlia del Cavaliere Conte Bulgari Consigliere di Stato di Sua Maestà Imperatore di tutte le Russie
29. Andrea Quartano d'anni quattro
30. Anzola sua sorella d'anni tre figli del Nobile Signor Giovanni contrada de Calzolari
31. Steffano Zancarol d'anni sette
32. Marietta sua sorella d'anni tre figli del Signor Andrea a Porta Raimonda
33. Spiro Megalojeni d'anni tre circa nella contrada Santa Trinità

Conforme all'originale

Il Segretario del Collegio Conte Capodistria

Per copia conforme,

Andréa Xinda Cancelier alla Sanità

Per copia conforme

Anastasio Carrer segretario